

گروه علمی و آموزشی-

تحصیل در مقاطع ارشد و دکتری بر مبنای پژوهش و در چارچوب نهایی پایان‌نامه و رساله‌استوار است؛ اما ارائه این دستاورد پژوهشی باید با چه الزاماتی همراه باشد، روند تصویب پیشنهادها، تعداد مقالات ارائه شده، مراحل دفاع و پیش‌دفاع چطور است و آیین‌نامه‌های مراکز آموزشی چه می‌گویند؟

در حالی که بر اساس آمارهای موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی تعداد دانشجویان ایرانی در سال‌های گذشته کاهش یافته و از رقم چهار میلیون و ۷۳ هزار و ۸۷۷ نفر در سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵ به سه میلیون و ۱۷۳ هزار و ۷۷۹ نفر در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ رسیده است؛ آمار دانشجویان تحصیلات تکمیلی رقم قابل توجهی است و ۵۰۰ هزار و ۴۷۱ نفر در مقطع کارشناسی ارشد، ۱۶۳ هزار و ۹۳۴ نفر در مقطع دکتری تخصصی و ۱۰۲ هزار و ۲۷۹ نفر در مقطع دکتری حرفه‌ای تحصیل می‌کنند.

آمارهای دقیقی در مورد دانشجویان دکتری در حال تحصیل در دانشگاه آزاد وجود ندارد (زیرا این دانشگاه از سال ۱۳۹۸ آمارهای دانشجویان خود را به مرجع آمار آموزش عالی یعنی موسسه پژوهش ارائه نمی‌دهد)، اما به طور کلی تا سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۳۹۸ در جمع ۸۵ هزار و ۱۹۲ نفر در موسسات آموزش عالی دولتی و ۶۰ هزار و ۱۵۰ نفر در واحدهای دانشگاه آزاد در مقطع دکتری تحصیل می‌کرده‌اند.

با وجود این رقم قابل توجه، تعداد دانش‌آموختگان مقطع دکتری که از نظام آموزش عالی خارج می‌شوند، با ورودی‌ها به این مقطع تناسبی ندارد و بر اساس آمار موسسه پژوهش از سال تحصیلی ۱۳۹۶-۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹-۱۳۹۸ به ترتیب هر سال ۱۲ هزار و ۱۰۷ نفر، ۱۲ هزار و ۳۹۹ نفر، ۱۳ هزار و ۸۵۳ نفر و ۸ هزار و ۶۷۷ نفر تحصیلات خود را تمام کرده‌اند؛ در حالی که مجموع ورودی‌های این مقطع در موسسات آموزش عالی دولتی و آزاد به ترتیب ۳۵ هزار و ۴۴۶ نفر، ۲۵ هزار و ۷۷۷ نفر، ۲۸ هزار و ۲۸۵ نفر، ۲۵ هزار و ۱۱۷ نفر و ۱۸ هزار و ۶۷۳ نفر (بدون دانش‌پذیرشدگان دانشگاه آزاد) بوده است.

قوانینی که نادیده گرفته

می‌شوند

اگر از برخی مشکلات شخصی معذور دانشجویان بر سر راه دانش‌آموخته شدن بگذریم، دانش‌آموخته شدن کمتر از ۱۰ درصد دانشجویان هر سال می‌تواند نشانه‌ای از برخی مشکلات در این مقطع باشد که البته قطعا دلایل مختلفی دارد ولی شاید یکی از دلایل آن را بتوان سخت‌گیری‌ها در ارائه رساله دکتری دانست. عاملی که به یکی از دلایل شکل‌گیری سودجویانی برای تسهیل چاپ مقاله و نوشتن پایان‌نامه و رساله برای دانشجویان منجر شده است.

بر اساس آخرین آیین‌نامه شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مصوب سال ۱۳۹۴ که سال ۱۳۹۵ ابلاغ شده است، دانشجویان این مقطع باید بعد از گذراندن واحدهای آموزشی (۱۲ تا ۱۸ واحد) در آزمون ارزیابی جامع شرکت کرده و بعد از آن وارد دوره پژوهشی شوند. بر اساس ماده ۱۱ این آیین‌نامه دانشجوی پس از تدوین رساله به شرط کفایت دستاوردهای علمی و چاپ یک مقاله علمی پژوهشی و مستخرج از رساله، با تایید استادان راهنما مجاز است در حضور هیات داوران از رساله خود دفاع کند. (متن کامل آیین‌نامه را اینجا ببخواین).

دانشگاه آزاد اسلامی نیز شیوه‌نامه‌ای در سال تحصیلی ۱۳۹۶ مصوب و برای دانشجویان از سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۶ الزامی کرد. بر اساس ماده ۱۴ این شیوه‌نامه (اینجا ببینید) دانشجوی پس از تدوین رساله و تایید استاد راهنما به شرط کفایت دستاوردهای علمی و پذیرش چاپ مقالات مستخرج از رساله می‌تواند در حضور هیات داوران از رساله خود دفاع کند. تعداد مقالات لازم دانشجویان غیر علوم انسانی یکی از موارد ذیل است: یک مقاله نمایه شده بین‌المللی با رده Q1 (مجله‌ای عضو ISI و ۲۵ درصد نخست دسته‌بندی مجلات تخصصی باشد) یک مقاله نمایه شده بین‌المللی بارده Q2، یک مقاله علمی پژوهشی مستخرج از رساله مورد تایید وزارتین یا دو مقاله نمایه شده Q3. همچنین در هیچ کدام از بندهای این شیوه‌نامه اشاره‌ای به ضرورت جلسه پیش‌دفاع نشده و دانشجوی بعد از تصویب پیشنهادها و گذراندن مراحل انجام رساله می‌تواند از آن دفاع و در همان روز دانش‌آموخته شود.

قوانینی که نادیده گرفته می‌شود؛

دانشجویان دکتری و مساله‌ای به نام رساله

■ **آیین‌نامه‌های وزارت علوم و دانشگاه آزاد اسلامی در مورد آموزش مقطع دکتری و ارائه رساله صریح است؛ با وجود این، شاهد برخی سخت‌گیری‌ها، افزودن مراحل و الزام چاپ مقالات بیشتر یا در نشریات یا رتبه‌های علمی بالاتر در مراکز مختلف هستیم که می‌تواند منجر به طولانی شدن روند دانش‌آموختگی دانشجویان شود.**

دوره دکتری برخلاف دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد دوره آموزش پژوهش‌محور و پژوهش آموزش‌محور است و دانشجوی دکتری پژوهشگری است که در دانشگاه روی پژوهشی به نام رساله‌اش کار می‌کند.

با وجود این، بسیاری دانشجویان

مقطع دکتری دانشگاه آزاد در واحدهای مختلف انجام پیش‌دفاع رساله را توسط واحدهای خود ضروری اعلام کرده‌اند و قبل از آن نیز دانشجویان باید مقاله‌هایی در نشریات علمی پژوهشی (یا ترویجی و مروری) چاپ کرده باشند که در نهایت به سختی کار دانشجویان و تطویل روند انجام رساله اضافه می‌شود.

اعتراضی که بیشتر نیز صدای آن به برخی خبرگزارهای سیده‌ای تبدیل به پوششی شده بود. با اینکه دانشگاه آزاد نهادهای مستقل است، وزارت علوم در جایگاه نهاد دولتی مسئول آموزش عالی در کشور باید در تسهیل و تصحیح روندها اثر گذار باشد.

عجیب آنکه هیات عمومی دیوان عدالت اداری سال ۱۳۹۹ نیز شرط چاپ یک مقاله علمی پژوهشی مستخرج از رساله دکتری را برای دفاع از پایان‌نامه خلاف قانون دانست و آن را ابطال کرده بود؛ و فقط ارائه گواهی پذیرش مقاله در نشریات علمی-پژوهشی برای مجاز شدن دانشجوی دوره دکتری برای دفاع از پایان‌نامه خود کافی دانسته بود؛ برخی واحدهای دانشگاه آزاد بر چاپ مقالات ارائه‌شده برای جلسه پیش‌دفاع و قبل از جلسه دفاع اصرار دارند. البته طولانی‌شدن روند تدوین پایان‌نامه از زبان برخی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی و آزاد به دلایلی مانند متناسب نبودن ظرفیت علمی دانشجوی و دانشگاه با پایان‌نامه

علمی و آموزشی

(۸ ترم تحصیلی) و هزینه‌های معمول قابل انجام باشد.

ضمن اینکه تعیین حد کفایت علمی رساله و دانشجو با استاد راهنما و گروه و دانشگاه است، وزارت علوم هم قانونی دارد که در آن صرفاً پذیرش یک مقاله، ضروری است و دانشگاه‌ها باید دقت کنند حق دانشجوی تصبیع نشود.

رضا نقی‌زاده در مورد آموزش دوره دکتری اظهار داشت: دوره دکتری برخلاف دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد دوره آموزش پژوهش‌محور و پژوهش آموزش‌محور است و دانشجوی دکتری پژوهشگری است که در دانشگاه روی پژوهشی به نام رساله‌اش کار می‌کند.

دبیر اتاق فکر سیاست‌گذاری علم وزارت علوم ادامه داد: دانشجوی در این مقطع بهتر است از روز اول ورود به فرآیند دکتری تخصصی، نیاز تحقیقاتی مشخص شده داشته باشد و بر اساس نیاز تحقیقاتی دانشجو جذب شود و از روز اول، فرآیند انجام رساله و تحقیقات را شروع کرده و در زمان مشخص رده پیشنهاد به تصویب برساند و وارد انجام پژوهش شود. وی ادامه داد: این‌مطلوب‌ترین حالت است که وزارت علوم با رویکرد استفاده‌محور به این سمت حرکت می‌کند و مصوباتی در شورای هدایت استعدادهای درخشان و شورای گسترش آموزش عالی مصوب شده برای اینکه جذب استادمحور دانشجو بر اساس ابعادهای جامعه و صنعت مدنظر قرار بگیرد.

فقط پذیرش یک مقاله الزامی است

نقی‌زاده با طرح س‌والی ادامه داد و گفت: این سؤال مطرح است که چه زمانی کفایت علمی انجام رساله برای دانشجویان حراز می‌شود؟ او پاسخ شرط نیازمحور بودن جذب دانشجویان (که آموزش عالی به این سمت حرکت می‌کند) گفت: علمی وقتی اتفاق می‌افتد که مساله حل شود و در ادامه ممکن است مقاله‌های علمی هم مورد نظر باشد. پس اصالت در رویکرد نیازمحور به انجام پژوهش و رساله است ولی در کنار آن هم ممکن است نیاز باشد مقالاتی منتشر شود. عضو شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی تاکید کرد: بر اساس ظرفیت فعلی دانشجو و استاد و دانشگاه تعریف شوند تا در چارچوب سنوات مجاز

است، باید در نظام آموزش عالی به این موضوع توجه کنیم که انتشار مقالات علمی یک امر مهم برای کشور است. نباید ظرفیت‌های کشور در حوزه انتشارات مقالات و رتبه علمی ۱۵ کشور در تولید علم، میزان استنادات و ارجاعات را کم‌اهمیت بدانیم این یک فعالیت و اقتدار جهانی دانشگاه‌های ماست و به همین دلیل در زمینه علمی در منطقه برچمدار است.

عضو هیات علمی مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور در مورد تعداد رساله‌هایی که استادان دانشگاه راهنمایی می‌کنند نیز توضیح داد: استادان دانشگاه موظف هستند تعداد مشخصی مقاله یا رساله را مدیریت کنند و تعداد آن بر اساس شیوه‌نامه‌های دانشگاه‌ها تعیین می‌شود.

نقی‌زاده ادامه داد: در مورد مقالات علمی با چند سؤال روبرو هستیم که آیا باید نظام دانشگاهی تولیدات و مقالات علمی داشته باشد؟ بله. آیا میزان فعلی این تولیدات می‌تواند بیشتر باشد؟ بله. هر چقدر مقالات علمی در سطح داخلی و بین‌المللی بیشتر منتشر کنیم، بهتر است و این فرآیند بین‌المللی در حوزه علم است. همانطور که ما از ۹۸ یا ۹۷ درصد مقالات علمی دنیا متعلق به کشورهای دیگر استفاده می‌کنیم، باید نقش خود را در این زمینه ایفا کنیم. وی افزود: طی سه سال اخیر رتبه استنادات مقالات دانشمندان ایرانی با رتبه کئی مقالات برابر شده است و در هر دو بخش رتبه کشور در جهان ۱۵ و در منطقه اول است. بنابراین از جهت کمیت و استنادات به سطح خوبی رسیده ایم، اکنون باید کیفیت مقالات نیز افزایش یابد. این فرآیند شروع شده و باید به نتیجه برسد.

خروجی پایان‌نامه و مقاله باید کاربردی باشد

عضو هیات علمی مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور تاکید کرد: البته به موازات پیشرفت‌های صورت پذیرفته، متأسفانه برخی حوزه‌ها یا مقالات کیفیت مناسب نداشته‌اند یا در مواردی محدود، تلفقاتی ساده‌شده است که معاونت پژوهشی وزارت علوم خیلی روی این موضوع حساس است. کار گروه‌های اخلاق در پژوهش در دانشگاه‌ها تشکیل شده است و موضوع را پیگیری می‌کند تا این مسائل کاهش یابد. باید تلاش کرد تعداد این نوع مقالات را

اقتصادش

به صفر برسانیم؛ ولی بر اساس آمار و گزارش‌ها، پیکره اصلی آموزش عالی، تولیدات مقالات علمی و دستاوردهای علمی سالم، ارزشمند و روبه جلوست.

این متخصص سیاستگذاری علم و فناوری پیرامون چگونگی کاربردی تر شدن مقالات تاکید کرد: مقاله یکی از خروجی‌های پژوهش است و نه اصل پژوهش. به همین جهت اگر می‌خواهیم پایان‌نامه کاربردی شود باید پژوهش آن کاربردی باشد. در ایران هم بیشتر تحقیقات مبتنی بر پایان‌نامه‌ها و رساله‌های کارشناسی ارشد و دکراست و به همین جهت باید به سستی حرکت کنیم که نظام تحصیلات تکمیلی کشور و به‌ویژه پایان‌نامه‌ها و